

L. ELM a kol.: Falošní proroci. Štúdie ku konzervativnému, antidemokratickému mysleniu v 19. a 20. stor. [Falsche Propheten. Studien zum konservativ-antidemokratischen Denken im 19. und 20. Jahrhundert.] Akademie-Verlag, Berlin 1984, 234 s.

Jedním z aktuálních úloh marxismu-leninismu je boj proti buržoazní ideologii. Tento úkol je o to naléhavější, že v současné době, v souvislosti s přechodem reakčních monopolistických kruhů k politice válečné konfrontace, dochází v buržoazní ideologii počínajíc přibližně druhou polovinou sedmdesátých a počátkem osmdesátých let našeho století k výraznému odklonu od liberalismu a příklonu ke konzervativismu.

Ideologie konzervativismu je historicky vzniklý, vnitřně značně heterogenní proud vykořisťovatelské ideologie, která odráží společensko-historické podmínky existence přežívajících tříd, vrstev a sociálních skupin, které zaujímají negativní vztah ke společenskému pokroku s cílem konzervování, případně restaurování přežitého vykořisťovatelského výrobního způsobu (1, s. 8).

Hlubokou analýzou tohoto problému — s hlavním zaměřením na NSR — se systematicky zabývají přední marxisticko-leninští odborníci z NDR. Svědectvím jejich tvořivého úsilí je i monografie *Falsche Propheten* zpracovaná L. Elmem, E. Frommem, H. Malornym, J. Petzoldem a G. Rudolphem. Tuto publikaci je možné v jistém smyslu považovat za syntetizující dílo volně navazující na předchozí studii L. Elm — G. Rudolph — H. Malorny: *Traditionen des Konservatismus*. Berlin 1982, Akademie-Verlag 1982, 54 s.

Recenzovaná práce je rozčleněná do pěti základních kapitol. Prvá kapitola má název *Konzervativismus jako reakce na francouzskou revoluci — Friedrich von Gentz, Adam Müller,*

Karl Ludwig von Haller, Franz von Baader a Friedrich Julius Stahl.

Tato část studie charakterizuje vznik feudální konzervativní ideologie. Pojímá ji jako ideově politickou reflexi moci zbavené a francouzskou buržoazní revolucí postrašené aristokratické klerikální reakce zemí západní a střední Evropy. Charakteristickým rysem tohoto konzervativismu byl jeho feudálně třídní charakter, který byl zaměřen proti pokrokové buržoazní demokracii. Tato skutečnost je ve studii zřejmá na rozboru prací významných konzervativních ideologů té doby, na něž se s oblibou odvolávají i soudobí konzervativci. Prvá kapitola je zvláště cenná pro odborníky zabývající se zkoumáním dějin sociálně politických teorií. Vedle přehledné analýzy uvedené problematiky tato část obsahuje i podrobné odkazy a častou citaci z literatury, která je i pro užší okruh specialistů poměrně nesnadno dostupná.

Filozofickými zdroji soudobého západoněmeckého konzervativismu se zabývá kapitola druhá nazvaná *Předtucha imperialismu — Friedrich Nietzsche*. Jsou v ní řešeny čtyři základní okruhy problémů: 1. Filozofie Nietzscheho v jeho době. 2. K filozofickému pojetí A. Schopenhauera, R. Wagnera a J. Burckhardta. 3. Sociálně teoretické a dějinně filozofické názory Nietzscheho. 4. Světónázor a morálka „nových pánů země“.

V prvním paragrafu jsou analyzovány sociálně historické a třídní kořeny Nietzscheovy filozofie a nastíněn systém jeho filozofie. Autoři knihy ji charakterizují jako anticipaci ideolo-

gie i praxe monopolistického kapitalismu. Tento paragraf plní funkci vstupu k následující detailní analýze filozofie F. Nietzscheho. Druhý paragraf se zabývá analýzou vlivu filozofie A. Schopenhauera, díla kulturního historika J. Burckhardta a hudebního skladatele R. Wagnera na utváření Nietzscheovy filozofické orientace a produkce. Analýza vlivu R. Wagnera na tvorbu F. Nietzscheho není nahodilá. V knize plní dvě základní úlohy. Jednak popisuje vzájemný vliv dočasných přátelství hudebního skladatele a filozofa na jejich vlastní tvorbu a zároveň, což je nejdůležitější, zdůvodňuje podrobně myšlenku, že Wagnerův umělecký a světonázorový vývoj od buržoazně demokratických postojů z let 1848—1918 k reakční ideologii apologetizující německé poměry v druhé polovině 19. století, je typickým jevem ve vývoji ideologie německé buržoazie a její inteligence. Tím tato část kapitoly přispívá k hlubšímu poznání sociálního i duchovního světa, v němž se zrodila Nietzscheova filozofie. V této souvislosti je analyzován i vliv basilejského historika antického a renesančního umění J. Burckhardta na světonázorovou orientaci a filozofické vyprávění F. Nietzscheho.

Důležitá pozornost v této kapitole je věnována vztahu F. Nietzscheho k Schopenhauerově filozofii. Nietzsche je pojímán jako pokračovatel Schopenhauerova voluntarismu, v němž spatřoval v počátku své tvorby vzor filozofického myšlení. Zároveň je nastíněn Nietzscheův pozdější filozofický rozchod se Schopenhauerem, kdy proti Schopenhauerovu popření „vůle k životu“ Nietzsche staví „vůli k moci“ v životě. Tato teze je základem kritické analýzy Nietzscheovy filozofie v závěrečných paragrafech druhé kapitoly. Nietzscheova filozofie je charakterizována jako „nová biologismem lemovaná forma apologetiky třídního

panství“ a jako symptom rozkladu buržoazního filozofického myšlení, které u Nietzscheho dospívá k akceptování teze, že úkolem filozofie je vytvářet mýty. V Nietzscheho filozofii je mýtem především učení o vůli k moci jako základu světového procesu. Autoři dokazují, že v Nietzscheho tezi věčného návratu je vlastně skryta iluzorní snaha vykořisťovatelské třídy o možnosti zvrácení nevyhnutelného chodu světových dějin v naději, že dějiny ve srovnání s jinými vykořisťovatelskými výrobními způsoby nepřinesou podstatně nic nového.

Analýza druhé kapitoly vrcholí ve zkoumání Nietzscheho pojetí světonázoru a morálky „nových pánů na zemi“. Hluboká marxistická analýza Nietzscheho „nadčlověka“ jako subjektu „nové morálky“ i rozbor podstaty Nietzscheho kritiky kapitalismu „zprava“ tvoří zároveň logické východisko ke kapitole třetí nazvané *Ideologičti průkopníci fašismu*.

V ní jsou v prvním a druhém paragrafu analyzovány sociální, politické a ideové důsledky přechodu kapitalismu volné soutěže do stádia imperialismu. Vítězství VŘSR a počátek všeobecné krize kapitalismu se hluboce odrazily v buržoazní ideologii a zvláště v Německu ve vzniku tzv. mladého konzervatismu („Jung-konservatismus“), který byl ideovou reflexí imperialistické buržoazie na tehdejší dobové problémy.

Filozofie života dvacátých a třicátých let 20. století, filozoficky připravená předchozím vývojem filozofie života v předimperialistickém období, získala zřetelnou podobu filozoficko-iracionalistické obrany imperialismu. Nejprůzračnější je v tomto smyslu filozofie O. Spenglera, již je věnován třetí paragraf. Zvláštní pozornost je soustředěna na kritickou analýzu Spenglerových děl *Zánik Západu* a *Prušáci a socialismus*. Dílo *Zánik*

Západu je charakterizováno nejen jako vyjádření pesimismu monopolní buržoazie nad svou budoucností, ale i jako svérázný pokus ideového vyrovnávání se buržoazie s nutností zániku kapitalismu. *Zánik Západu* je filozofickým ztvárněním apokalyptické vize imperialistické (a zvláště německé) buržoazie nad svým „údělem“ i „metafyzickou útěchou“ ve formě „ideologické odplaty“ německého imperialismu vůči vítězným zemím první světové války v podobě očekávané „neodvratnosti zániku Evropy“.

Zánik Západu diagnostikoval z krajně pravicových pozic všeobecnou krizi kapitalismu a ukrýval v sobě její nebezpečnou terapii — požadavek politické a vojenské revanše, který se posléze projevil v teorii i praxi německého fašismu.

Na Spenglerovu filozofii, přestože mezi Spenglerem a německými nacisty existovaly určité politické rozdíly, navázali ideologové německého fašismu. Tato skutečnost je hlouběji zkoumána ve zbývajících paragrafech třetí kapitoly ve vztahu k „mladokonzervativcům“ A. Moellerovi van den Bruckovi a E. J. Jungovi. Je vyvozen závěr, že „mladokonzervativní ideologové představují přinejmenším duchovní průkopníky nacismu“, neboť jsou „důležitým spojovacím článkem v ideologickém a politickém řetězci vedoucím k fašismu“. Dějiny tzv. mladého konzervativismu dokazují, píše se závěrem třetí kapitoly, že fašistické myšlení vyrostlo z ideového a politického dědictví konzervativismu. Zároveň ale fašismus ve vztahu ke konzervativismu představuje novou kvalitu — hájí zájmy nejreakčnějších a nejagresivnějších skupin monopolního a agrárního kapitálu.

Čtvrtá kapitola má název *Restaurace nebo modernizace? Reakční tradiční linie od Výmaru do Bonnu*. Na základě akceptování teze o kontinuitě

a diskontinuitě vývoje konzervativismu je v ní v samostatných paragrafech věnovaných jednotlivým autorům podrobněji analyzována filozofie M. Heideggera, H. Freyera, A. Gehlena a H. Schelskeho.

Heideggerova konzervativní mytologie bytí je zkoumána jako elitářsko-antidemokratická reflexe rozporů soudobé epochy. Na pozadí Heideggerova „bytí člověka“ („Dasein“) a jeho „Fundamentalontologie“ je podrobněji charakterizována podstata konzervativismu jeho filozofie. Tato část práce je podnětným, kritickým zamyšlením se nad sociálně politickým obsahem a zaměřením Heideggerovy filozofie. Dostatečná pozornost je věnována i H. Freyerovi, A. Gehlenovi a H. Schelske-mu jako představitelům buržoazní sociologie tvořící „nový zdroj konzervativismu“. Freyerovo pojetí „industriální společnosti“, Gehlenův antropologismus a Schelskeho idea „více demokracie znamená méně svobody“, se stávají významným teoretickým zřídlem soudobého konzervativismu v NSR. V jeho současném vývoji nejde jen o „restauraci“ starých idejí konzervativismu, ale především o „modernizaci“ ideologie konzervativismu zplozenou snahou konzervativců o přizpůsobení se novým historickým podmínkám, v nichž se rozvíjí kapitalistická společnost. A právě ve zjevném obra-tu buržoazní ideologie ke konzervativismu sehrávají významnou roli filozoficko-sociologické názory H. Freyera, A. Gehlena a H. Schelskeho. V praktické politice se stávají významným filozofickým východiskem ke zdůvodňování „nutnosti vlády elit“, k vybudování silného autoritativního státu a k propagaci použití vojenské síly imperialismu. Zkoumání tohoto problému je logickým završením kritické analýzy ideologie konzervativismu v NSR. Autoři knihy zároveň nastiňují její soudobou vnitřní diferenciaci a rozpor-

nost. Vymezují v ní čtyři základní skupiny (s. 189—190).

1. Prvou skupinu představují myslitelé, kteří se spolupodíleli na ideovém a morálně politickém rozkladu výmarské republiky. Po nástupu fašismu k moci se v jeho prospěch více či méně angažovali. V sedmdesátých letech se buď přímo nebo prostřednictvím svých žáků podíleli na „křížení“ konzervativismu. Do této skupiny patří H. Freyer, A. Gehlen, M. Heidegger, E. Jünger, C. Schmitt.

2. Druhou skupinu představují publicisté a sociologové, kteří svůj antidemokratismus formovali v průběhu padesátých a šedesátých let a v současnosti vystupují jako rozhodní obránci imperialismu (A. Mohler, G. Rohmoser, W. S. Schlammm atd.).

3. Třetí skupinu představují zastupci různých vědních disciplín, kteří přešli od liberalismu ke konzervativismu počátkem sedmdesátých let v důsledku změněných podmínek uvnitř buržoázní společnosti. Sem patří např. W. Hennis, H. Lübke, K. Sontheimer, K. Steinbuch a E. Topitsch.

4. V neposlední řadě je to nejmladší skupina, která se usiluje o přizpůsobení konzervativní teorie a programatiky současným podmínkám. Nejznámější zástupce je G. K. Kaltenbrunner.

Na ilustraci této skutečnosti jsou v poslední kapitole blíže analyzovány názory A. Mohlera, G. Rohmosera a G. K. Kaltenbrunnera. Přestože se jejich názory v jednotlivostech liší, lze v nich postřehnout zřetelný militaristický rys soudobé konzervativní ideologie a politiky. Není to nahodilé. V duchu iracionalistické filosofické tradice se snaží dokázat, že válka je „přirozený jev“, a proto je třeba se na ni připravovat. Tím se soudobá ideologie konzervativismu stává základem avanturistické politiky imperialismu.

Recenzovaná práce předních autorů NDR je významným přínosem ke kritice konzervativní ideologie. Formou zpracování a častými odkazy na prameny poskytuje hutný přehled o zkoumané problematice. Přístupem k řešení problémů, šíří a hloubkou analýzy dává relativně celistvý obraz o zkoumané problematice. Je svědectvím ideově teoretické vyzrálosti a tvořivé potenciality čelných marxistických odborníků NDR zabývajících se kritikou konzervativní ideologie. Kniha představuje bohatý zdroj poznání pro všechny marxistické odborníky z oblasti kritiky buržoázní ideologie.

František Ochraňa

LITERATÚRA

1. ELM, L. — RUDOLPH, G. — MALORNY, H.: Traditionen des Konservatismus. Akademie-Verlag, Berlin 1982.